

انجمن دینار

در قرن هفتم اولین خلفا با استفاده از ضرب سکه نوعی سیستم پولی بین‌المللی ایجاد کردند که از نظر طرح و عمل به طرز شگفت‌آوری امروزی بود.

نوشته ژرار کربس

در اوائل قرن هفتم میلادی در زمان حضرت محمد (ص)، استفاده از پول در میان اعراب رایج نبود، شاید بساطط آنکه نیازی به آن نداشتند. در میان قبایل چادو نشین که شتر معیار و مقیاس اصلی اندازه‌گیری ثروت محسوب می‌شد، تهاژه رایج‌ترین نوع تبادل بود، در حالی که در مراکز تجاری مانند مکه و مدینه برای داد و ستدهای کلان بسایم از پول‌های خارجی چون سکه‌های طلای بیزانس (روم شرقی) و سکه‌های نقره ایرانی استفاده می‌شد.

اولین حمله اعراب که بین سالهای ۶۳۶ و ۶۵۵ میلادی صورت گرفت و به تصرف کشورهای سوریه، فلسطین و مصر، متعلق به امپراتوری روم شرقی در غرب، و امپراتوری ساسانیان در شرق انجامید. مقادیر عظیمی فلزات گرانبها در اختیار اعراب قرار داد. این غنایم علاوه بر سکه شامل لوح‌های طلا و نقره نیز بود. اما در مقایسه با هدف اصلی بزرگای یک جنگ مقدس (جهاد)، ابداع نسوعی پول رایج جدید، از فوریت خاصی برخوردار نبود.

حاکمان جدید مسلمان به آسانی خود را با سیستم‌های پولی موجود در مناطق فتح شده، وفق دادند و در عمل هیچگونه تغییری در آن ندادند. در شرق در ادامه نقره با تمثال خسرو دوم پادشاه متأخر ساسانی همچنان ضرب می‌شد. هر چند که عیارت ابه نام خدایه بصورت برجسته و به زبان عربی به آن اضافه شده بود. در سواحل مدیترانه سولیدوس (سکه طلای روم) و فولیس برتری با نقش نیم تنه و یا پیکره ایستاده امپراتور روم شرقی، هر اکلپوس و پسرین و یا کشتانوس دوم نیز همچنان بصورت اولیه خود باقی ماندند فقط گاه یک

نوشته عربی به آنها اضافه و سبیل مسیحیت یعنی صلیب که بطور وسیعی بر روی سکه‌های روم شرقی بچشم می‌خورد از آن حذف می‌شد.

به خلافت رسیدن سلسله بنی‌امیه در سال ۶۶۱ میلادی، آغاز نظارت شدید بر اداره امور حکومتی در امپراتوری اسلام بود. در ضرب سکه، اولین گام‌ها در جهت انتخاب نقش‌های اصیل اسلامی در سوریه و فلسطین و به ارادهٔ خلیفه «عبدالملک» (دوره خلافت ۶۸۵-۷۰۵) و تقریباً منحصر با ضرب بر روی سکه‌های مسی، برداشته شد. در دمشق، اندسا و بیت المقدس سکه‌هایی با تصویر پیکرهٔ ایستادهٔ خلیفه در حالیکه دست بر روی شمشیری در غلاف داشت و عباراتی عربی دور آنها حک شده بود، ضرب شد.

ظهور دینار

در سال ۶۹۶ میلادی، عبدالملک نوعی مسبتم پولی مسبجم در سراسر امپراتوری معرفی کرد که جوابگوی نیازمندی‌های اقتصادی داخلی و بین‌المللی بود.

استفاده از دینار طلای ۴۳ گرمی برای انجام معاملات عمده و تجارت به سبب مقیاس وسیع شروع شد و به منظور پرداخت دستمزدها و مالیات‌ها در هر نقره ۲۱۸ گرمی و برای استفاده روزمره فلز مسی عرضه گردید. این سکه‌ها ارزشی نسبی ثابتی نداشتند و ارزش آنها بر حسب قیمت این فلزات متغیر بود؛ برای مثال ارزش دینار ابتدا مساوی ۱۰ درهم و سپس در مقاطع زمانی مختلف به ۱۴ و حتی ۲۰ درهم افزایش یافت. ارزش درهم نیز خود به دلیل متغیر بودن وزن آن از نقطه‌ای به نقطه دیگر بین ۱۶ و ۲۴ نلس نوسان داشت. این سکه‌های جدید به سکه‌های خارجی که قبلاً رایج بودند شباهت زیادی داشتند. دینار وارث و رقیب سولیدوس روم شرقی (بیزانس) نامش را از دنازیوس رومی گرفت. درهم در انداز و ارزش شبیه دراخته ایرانی و فلس (جمش فلوس) نواده مستقیم فلوئیس رومی و بیزانسی بود.

از طرف دیگر طرح سکه‌های جدیدی حاکمیت استقلالی سلسله ساسانی در شمال باختر گشته تسخیر آلفانی که با نگر شکوه و جلال حاکمان باشد در آنها بچشم می‌خورد.

۷۰۶. راست و چپ در هر طرف که زیر نظر خلیفه المعتضد ضرب شد (قرن چهارم هجری ادهم میلادی) وسط. دراخته نقره متعلق به دورهٔ بهرام دوم پادشاه ساسانی (۲۹۳-۳۰۶ میلادی) با نقش نیم تنهٔ شاه ملکه و ولیعهد.

تصاویر صفحه مقابل بالا-سکه دینار طلا (قرن اول هجری ادهم میلادی). تصاویر پایین‌تر ترتیباً حرکت عقربه ساعت از بالا سکه دراختهٔ عربی ساسانی (حدود ۶۵۰ میلادی) با

نقش برجستهٔ کلمات و به نام خدا؛ سکهٔ فلوئیس عربی بیزانسی (حدود ۶۵۰ میلادی) با سکه درهم دوره بنی‌امیه در سال ۱۲۲ هجری / ۷۴۰ میلادی؛ سکه آتوز که نام سلطان کبیر (اول) سلطان عثمانی بر روی آن حک شده است (۱۲۶ هجری/ ۱۵۲ میلادی)؛ سکه درهم دورهٔ عباسی (۳۰۷ هجری / ۹۱۹ میلادی)؛ سکهٔ فلوئیس (حدود ۶۹۰ میلادی) که پیکرهٔ ایستادهٔ خلیفه عبدالملک را نشان می‌دهد.

پایین، تصویر سکه‌ای با نقش شتر که در دوره حکومت عباسی ضرب شده است.

(قرن سوم هجری ادهم میلادی)

این سکه‌ها اسلامی بودند و به همین دلیل نقش آنها منحصر به ستایش از خداوند می‌شد. بر روی این سکه‌ها حتی نام خلیفه نیز نبود و از آنجا که پیامبر نقش تصاویر انسان و حیوان را پسندیده نمی‌دانست، تنها نگارش روی آنها شهادتین بود که به خط شکوهند کوفی حک شده بود.

ضرب این نوع سکه نشانگر نوعی انحراف از سنن معمول در خاورمیانه و شمال آفریقا بود که بر روی آنها هم جنبه تصویری و هم جنبه شخصیت‌گرایی از طریق حک

چهره‌های حکام و یا علامت مخصوص هر شهر مشاهده می‌شد. دیربازی این سکه‌ها نیز شگفت‌آور بود چنانکه آخرین سکه‌هایی که به این طریق ضرب شدند مربوط به حدود سال ۱۹۶۰ در یمن بوده است. این سیستم به‌منحو قابل توجهی جدید بود بدین معنی که هیچ فلز و حکومتی تا آن زمان پول رایج خود را به این صراحت تعیین نکرده بود. اعراب اولین قومی بودند که سکه‌ها را با نام خود، مکان ضرب و شمال

انتشار بر اساس سال هجری تقویم مسلمانان مشخص کردند در حالیکه در غرب عمل تاریخ‌گذاران بر روی سکه‌ها تازه از قرن پانزدهم بصورت گسترده آغاز شد. دینار انحصاراً در دمشق، پایتخت بنی‌امیه، اما درهم در بسیاری از شهرهای مسهم امپراتوری ضرب می‌شد.

پیرکارترین ضرابخانه‌ها در شهرهای دمشق و واسط، شهری که در سال ۷۰۳ میلادی در دره دجله (شمال غربی بصره) بنا نهاده شد قرار داشتند. برآکنده‌گی ضرابخانه‌ها، از اسپانیا (قرطبه) تا تونس، از آذربایجان تا افغانستان (بلخ) و پاکستان (تاجیک‌ستان)، وسعت امپراتوری اسلامی آن زمان را مجسم می‌کند.

خلفای عباسی، خاندان بنی‌امیه را در سال ۷۵۰ میلادی از خلافت برانداختند و توسعهٔ بازار گانی در قرن‌های هشتم و نهم میلادی استفاده از سکه را از آنچه بود گسترده‌تر کرد. بغداد، پایتخت جدید که در سال ۷۶۲ میلادی بنیان نهاده شد، مفادیر معنایی از ثروت امپراتوری را جذب خود کرد و به سرعت به یک مرکز اقتصادی عمده با یک ضرابخانه عظیم سلسله و شتر، شبیهیل شد. ضرب سکه هپتان پس روش سلسله‌های قبلی ادامه یافت. با این تفاوت که اکنون نام خلیفه

دکمه، وسیله داد و ستد

معروف است که در هنگام لشکرکشی نابلتون بناپارت به مصر در سال ۱۷۹۸، در بازارهای اسکندریه بهای گزافی برای دکمه‌های صیقلی اونیفورم سربازان فرانسوی پرداخته می‌شد. علتش این بود که جادرنشینان آنجا، که معمولاً اموال خود را به لباسهای خود می‌آویختند تا از مفقود شدن آنها جلوگیری کنند - علت سوراخ بودن بسیاری از سکه‌های متعلق به آفریقای شمالی نیز همین است - در معامله با بازرگانان به جای پول از قطعات و دکمه‌های فلزی براق و زیبایی که اونیفورم خارجیان را زینت می‌داد استفاده می‌کردند.

سربازان نیز از اینکه مجبور نبودند از دستمزد خود پولی پرداخت کنند در نهایت رضایت دکمه‌های خود را برای پرداخت بهای اجناس خریداری شده، بجای پول می‌دادند. عکس‌العمل نابلتون بناپارت را به هنگام دیدن سربازانش که با چنین وضع نامرتبی از بازار باز می‌گشتند می‌توان به خوبی مجسم کرد.

تجارت و مذهب

در قرن دوازدهم، دینارهای طلای خلفای فاطمی مصر در خاورمیانه از آنچنان ارزش بالایی به ویژه نزد تجار سوری برخوردار بود که قلمروهای مسیحی بنیادگذاری شده در فلسطین پس از جنگهای صلیبی شروع به ضرب سکه به تقلید از مصریان نمودند. این سکه‌های تقلیدی موسوم به «بزانت‌های سوری» در ابتدا به نحوی ناقصانه ضرب می‌شد اما طراحی آنها بتدریج بهبود یافت تا حدی که چنان مشابه دینار شد که نماینده باب که در جنگ‌های صلیبی در سال ۱۲۵۰ لویی نهم (سن لویی) پادشاه فرانسه را همراهی می‌کرد. از این امر متوحش شده و مسئولان این عمل را که به‌خاطر منافع تجاری جرأت به ضرب سکه‌ای در ستایش الله کرده بودند، تهدید به اخراج از آیین مسیحیت کرد. سرانجام توافق آنجا گرفت به این صورت که به جای سکه «بزانت سوری» سکه دیگری ضرب شد که بر روی آن یک صلیب و عبارات عربی در ستایش تثلیث مقدس و حضرت عیسی مسیح

شهرت و شهره انسانی در دست
مال جهان تا دم انسانی

بالا: استفاده از سکه در فستیوال مراسم بصورت زینت آلات تصویر مقابل: تابلو «صرفه‌انداز» هنرمند ایرانی رودلف ارنت (۱۹۲۰-۱۹۸۲)

از میان برداشته شد. طولی نکشید که هر کشور سیاست پولی مختص به خود را معمول داشت و مسکوکات ویژه خود را انتشار داد. تا زمان برقراری حکومت عثمانی، پول رایج مشترکی بصورت گسترده در گردش قرار نگرفت. در ابتدا مسکوکات ترکی را تنها سکه‌ای از نقره به نام اکه (پوزن ۱/۲ گرم و سپس ۰/۱۸ گرم) تشکیل می‌داد که در سال ۱۴۷۸ با اضافه شدن سکه طلایی بنام آلتون تکمیل شد. این سکه‌ها از الجزایر تا ترکیه و سپس تا جزایر بالکان رواج داشتند. با اکتحال این سیستم مانند سیستم گذشته ثابت نداشت و از اواخر قرن شانزدهم، تحت تأثیر متقابل جریان دروه انبوه نقره از معادن اسپانیایی واقع در آمریکای جنوبی، بارها اصلاح و تعدیل شد و بالاخره در سال ۱۶۸۸ تسخیر شکل یافت ولی باز هم هرگز نتوانست در مقابل پول‌های رایج غربی ارزش خود را حفظ کند. طراسی سکه‌ها، سنت باستانی پول‌های منشأ به جهسه شخصیت‌ها راه‌یاد می‌آورد. اگر چه آنها تصویری نبودند ولی تماماً به ذکر جلال و افتخار سلطان اختصاص داده شده و اغلب مهر (مطرا) و نامها و القاب سلطان بر روی آنها نقش شده بود. امروزه کشورهای جهان اسلام هر یک پول رایج مختص به خود دارند و آن دوران دیگر سپری شده است که تنها علت وجودی پول تجلیل از خداوند بود و نقشی فراتر از انجام نیادلات اقتصادی درون مرزهای سیاسی داشته. روبا لغار

و بعدها نام حکمرانان محلی به آن افزوده می‌شد، اما بتدریج با کسب استقلال توسط سلسله‌های بومی در مناطق آسیایایی، آفریقای شمالی و نواحی شرقی ایران خطاطی و طراحی بر روی سکه‌ها بر حسب منطقه ضرب تغییر می‌کرد.

اضمحلال امپراتوری

در سال ۹۲۵ میلادی، روی کار آمدن آل بویه در ایران به قدرت مرکزی سلسله عباسی پایان داد. از این تاریخ به بعد جهان اسلام پول رایج مشترکی نداشت و اگر چه اصطلاحات دینار و درهم همچنان به سکه‌های طلا و نقره اطلاق می‌شد ولی وزن و عیار متفاوت و نیز تزئینات مختلف نقوش روی آنها نشانگر میزان مسال و منال و جباه طلایی سلسله‌های گوناگون بود. در این دوره آشوبناک سیاسی و اقتصادی، تنها مورد استثنایی کشور مصر تحت حکمروایی خلفای فاطمی (سالهای ۱۱۷۶-۹۶۹ میلادی) بود. کشور سرودق مصر با نظارت بر جریان خروج طلای سودان و دارا میوند موفقیتی استراتژیک در استفاده از راه‌های تجاری دریایی عمده، توانست تا مدت‌ها به ضرب دینار «مرغوبه» ادامه دهد. در قرن سیزدهم مغولان تمام سرزمینهای شرقی اسلام را مورد تاخت و تاز قرار دادند و موجب سقوط پهناده در سال ۱۲۵۸ شدند و خلیفه عباسی را کشتند و به این ترتیب آخرین بقایای سیستم پول رایج که توسط عبدالملک ایجاد شده بود

مشگاه علوم انسانی و مطالعات
پرتال جامع علوم انسانی

ژرار کریس
سکشناس فرانسوی،
مختص در سکه‌های شرقی،
و یکی از مؤلفان کتاب *Les monnaies de l'Asie et du Proche*
(۱۹۸۲).
است که
فهرستی است از سکه‌های
اسلامی و خاور نزدیک متعلق
به عصر بعثه پاریس.